

Ar šį šimtmetį palydėsime dar turėdami 2 milijonus? ◀

Vlada Stankūnienė

Kaip rodo demografinių rodiklių kitimas, Lietuvos demografinė situacija intensyviai blogėjo beveik du dešimtmečius – paskutinį XX a. ir pirmąjį XXI a. dešimtmetį. Lietuva šiuo periodu pagal pasiekiamas blogiausias demografinių procesų ir struktūrų (mirtingumo, migracijos, gyventojų senėjimo, gyventojų skaičiaus mažėjimo) rodiklių reikšmes gana dažnai tarp Europos Sąjungos šalių užimdavo paskutines pozicijas ir neretai ten „užsibūdavo“. Antrąjį XXI a. dešimtmetį Lietuva pradėjo demografinės situacijos stabilizacijos (esant labai sudėtingai situacijai) ir net gerėjimo požymiais, nors ir nenuosekliais. Tad ir toliau pagal kai kuriuos pagrindinius demografinės situacijos rodiklius Lietuva padėtis tarp ES šalių vis dar blogiausia. Taigi tikrai dar ne laikas nusiraminti ir demografinių procesų raidą palikti saviemigai. Per du dešimtmečius susidarę negatyvūs demografinės situacijos pokyčiai neišnyko ir, „įsirašę“ į gyventojų amžiaus struktūrą, net ir gerėjant demografinių procesų raidai, ateityje atsilieps dar ilgai: stabdys demografinės situacijos gerėjimą, pirmiausia gyventojų skaičiaus mažėjimo ir gyventojų senėjimo lėtėjimą. Tai patvirtina ir naujos EUROSTAT gyventojų prognozės, skelbiančios grėsmingą žinią: jau šio šimtmečio viduryje Lietuvos gyventojų skaičius nebesieks 2 milijonų.

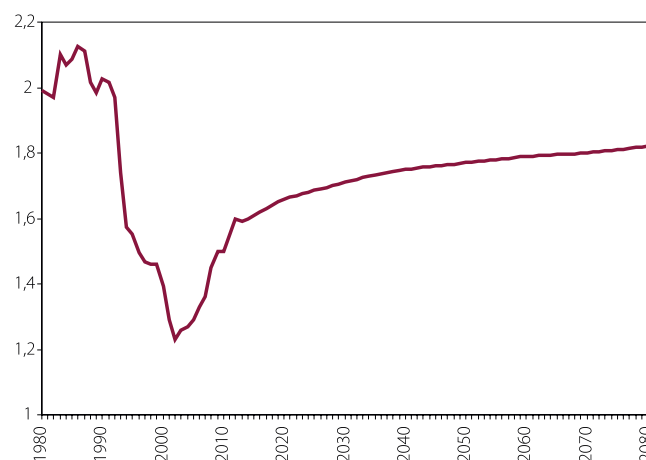
Tolesnius Lietuvos demografinės raidos pokyčius lems daugybė aplinkybių. Tačiau galimų pokyčių diapazonas nėra didelis – artimiausiu metu (net artimiausiais dešimtmečiais) esminių pokyčių vargu ar galima tikėtis: gyventojų skaičius toliau mažės, o gyventojų amžiaus struktūra „senės“, nors ir lėtėjančiais tempais. Taip skelbia neseniai pristatytų EUROSTAT demografinių prognozių iki 2080 m. pagrindinis (vidutinis) variantas, kurio skaičiavimams naudotos demografinių procesų (gimstamumo, mirtingumo ir migracijos) gerėjimo ateityje prielaidos (EUROPOP2013).

Demografinių procesų kitimo ateityje prielaidos

Gimstamumas. Pagrindiniame EUROSTAT demografinių prognozių variante priimta prielaida, kad gimstamumas Lietuvoje visą prognozuojamą periodą nuosaikiai didės ir šimtmečio viduryje suminis gimstamumo rodiklis jau bus artimas 1,8 (šiuo metu artimas 1,6), o prognozuojamo periodo pabaigoje (2080 m.) bus net didesnis už 1,8 (1,82) (1 pav.), tai yra mažai atsiliks nuo Suomijos, Danijos, Nyderlandų – šalių, kuriose gimstamumo lygis šiuo metu yra vienas aukščiausių (Eurostat, 2014). Tačiau, kaip žinia, toks gimstamumo lygis neužtikrina kartų kaitos (kartų kaita užtikrinama, kai suminis gimstamumo rodiklis viršija 2) ir toliau lemia gyventojų skaičiaus mažėjimą. Be to, kaip rodo įvairių šalių patirtis, gimstamumo padidėjimas iki tokio lygio paprastai pasiekiamas tik esant visapusiškai, dosniai ir taikliai šeimos politikai (Thevenon, 2011). Taigi galima teigti, kad tokios gimstamumo Lietuvoje gerėjimo, nors ir nuosaikios, prielaidos yra gana optimistinės ir vargu ar realiai galimos.

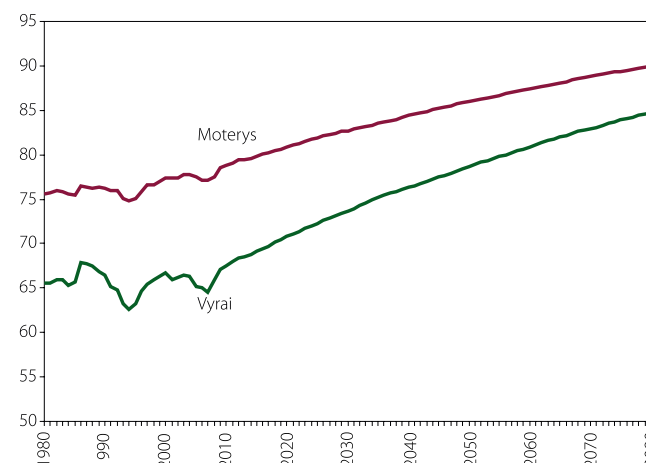
Mirtingumas. EUROSTAT gyventojų prognozių pagrindiniame variante taikytos prielaidos dėl Lietuvos gyventojų, ypač vyrų, mirtingumo kitimo ateityje yra dar labiau optimistinės. Penkiasdešimt metų svyravę Lietuvos gyventojų mirtingumo rodikliai, o vyrų tik prieš metus sugrįžę prie praėjusio šimtmečio septinto dešimtmečio viduryje pasiekto

1 pav. Lietuvos suminis gimstamumo rodiklis: 1980–2080 m. (100 metų nuosmukio ir atsigavimo kelias)
Vidutinis vaikų, kuriuos pagimdo moteris, skaičius

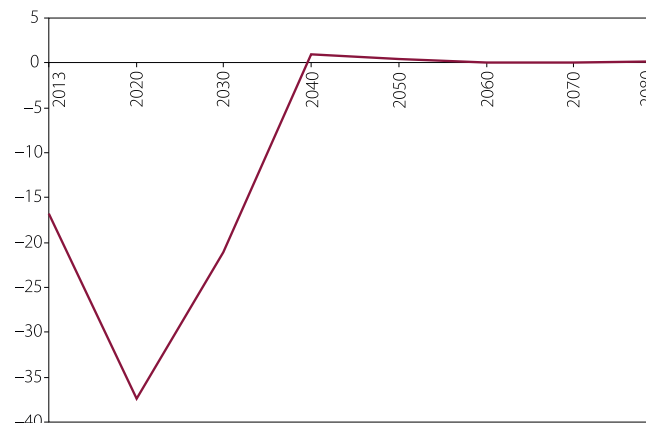
Šaltinis: EUROPOP2013, žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.

2 pav. Lietuvos gyventojų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (metais), 1960–2080 m.

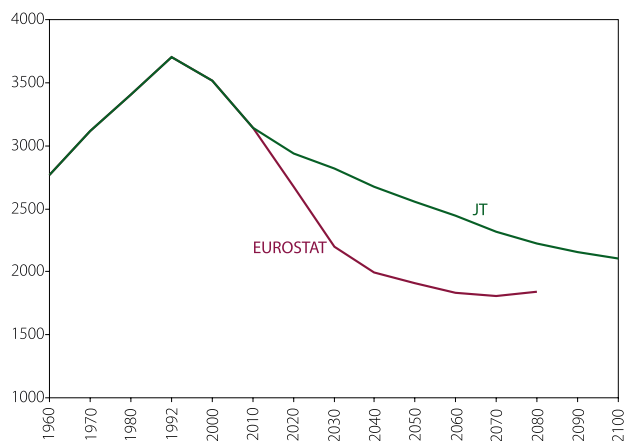
Šaltinis: EUROPOP2013, žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.

3 pav. Lietuvos gyventojų migracijos neto (santykis tarp emigracijos ir imigracijos) rodikliai (tūkstančiai žmonių), 2013–2080 m. (EUROSTAT (2013) ir Jungtinių Tautų (2012) gyventojų prognozės)

Šaltinis: EUROPOP2013, žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.

4 pav. Lietuvos gyventojų skaičius (tūkstančiais žmonių): iš praeities į ateitį, 1960–2100 m.

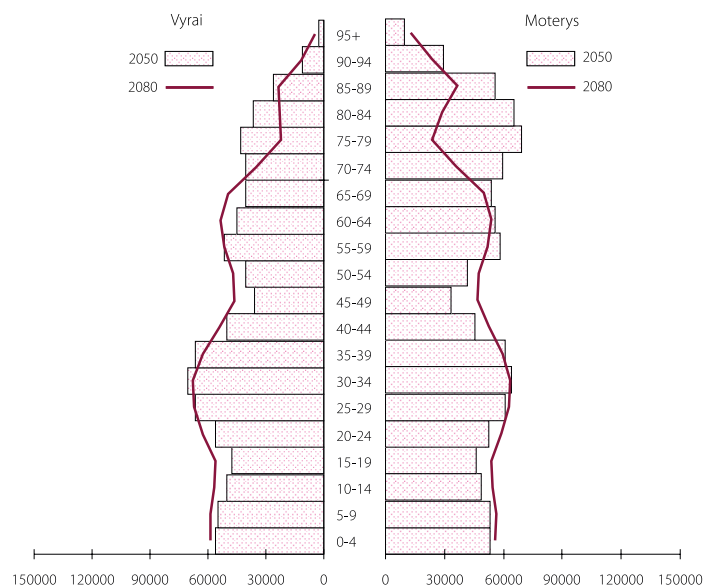
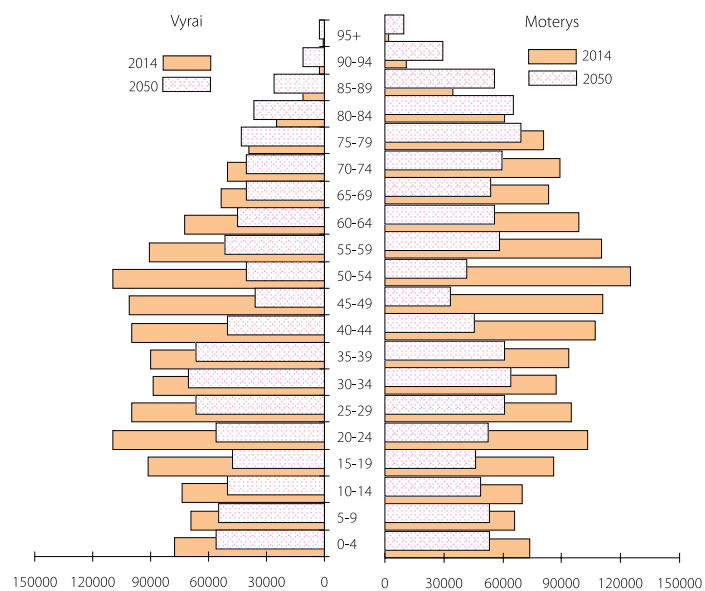

Šaltiniai: EUROPOP2013, žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d., United Nations, 2012

JT – Jungtinių Tautų Organizacijos 2012 m. prognozės

EUROSTAT – EUROSTAT 2013 m. prognozės

5 pav. Lietuvos gyventojai pagal amžiaus grupes ir lytį: gyventojų amžiaus ir lyties piramidės, 2014, 2050, 2080 m.

Šaltinis: EUROPOP2013, žiūrėta 2014 m. rugsėjo 27 d.

mirtingumo lygio, prognozuojama, ateityje nuosekliai ir greitai mažės. Atitinkamai ilgės vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, vyrų spartesniais tempais nei moterų (2 pav.). Prognozuojama, kad šio šimtmečio viduryje vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė jau sieks beveik 79 (!), moterų – 86 metus (2013 m. duomenimis, vyrų gyvenimo trukmė siekia 68,5, moterų – 79,4 metų), o prognozuojamo periodo pabaigoje (2080 m.) vyrų gyvenimo trukmė sudarys 84,7 metų, moterų – 90 metų (2 pav.). Labai mažės vyrų ir moterų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės skirtumas – nuo beveik 11 metų šiuo metu iki arti 5 metų prognozuojamo periodo pabaigoje. Atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų mirtingumo lygį ir praėjusio pusės amžiaus kitimo perspektyvas tai atrodo neįtikėtina, bet, palyginti su kitų šalių prognozuojamais pokyčiais, Lietuva, nors ir labai priartėjusi prie kitų Europos Sąjungos šalių, vis dėlto pagal gyventojų mirtingumo lygį dar visą šį šimtmetį išliks tarp autsailerių, ypač pagal vyrų mirtingumo lygį.

Migracija. Šiame gyventojų prognozių variante taikoma prielaida, kad Lietuvos gyventojų neigiami migracijos neto rodikliai (skirtumas tarp emigracijos ir imigracijos), artimiausią dešimtmetį dar būdami dideli, tolesnėje perspektyvoje turėtų sparčiai mažėti ir apie 2040 m. emigracijos ir imigracijos srautai turėtų susibalansuoti. Po poros dešimtmečių migracijos procesai nebeturėtų veikti gyventojų skaičiaus kitimo (3 pav.).

Gyventojų skaičiaus ir struktūrų kitimas: ateities projekcijos

Gyventojų skaičius. Kaip matyti iš pirmiau pateiktos informacijos, šiame pagrindiniame EUROSTAT gyventojų prognozių variante Lietuvos gyventojų skaičių ir struktūrą formuojančių demografinių procesų – gimstamumo, mirtingumo ir migracijos – rodiklių kitimo ateityje prielaidos numato gerėjimo ir net reikšmingo gerėjimo trajektorijas, yra optimistinės ir žada pozityvių demografinės situacijos pokyčių. Tačiau, numatomus visų procesų gerėjančius rodiklius jungiant į prognozių modelį, kurio išeities pagrindą sudaro esama labai sudėtinga demografinė situacija ir amžiaus struktūroje susikaupę praeities demografinių procesų nuosmukiai, optimizmas „užgęsta“. Nežiūrint tikėtino visų demografinių Lietuvos procesų teigiamų pokyčių, perspektyvoje pagal šį EUROSTAT pagrindinį gyventojų prognozių variantą jau po 25 metų Lietuvos gyventojų skaičius nebesudarys ir 2 mln. žmonių, o nuo 2060 m. bus artimas 1,8 mln. (EUROPOP2013).

Taigi reikia atkreipti dėmesį, kad Lietuvos gyventojų skaičiaus, artimo 1,8 mln., stabilizacija būtų galima nuo šio šimtmečio vidurio, jei prognoziniams skaičiavimams taikomos gana optimistinės gimstamumo, mirtingumo ir migracijos tendencijos taptų realybe.

Verta prisiminti, kad dar pagal 2012 m. Jungtinių Tautų Organizacijos prognozių vidutinį variantą buvo prognozuojama, kad Lietuvos gyventojų skaičius tik šio šimtmečio pabaigoje turėtų priartėti prie 2 mln. ir sudaryti 2,1 mln. 2100 m. (United Nations, 2012) (4 pav.). Tačiau Jungtinių Tautų Organizacijos prognozių gyventojų skaičiaus ir amžiaus struktūros išeities

pozicija buvo 2010 metai, tai yra situacija dar prieš 2011 m. Lietuvos gyventojų surašymą, kuris dėl didelių akumuliuotų nedeklaruotos emigracijos mastų beveik 200 tūkstančiais mažėjimo linkme koregavo gyventojų skaičių.

Gyventojų amžiaus struktūra. Gyventojų senėjimas. Pagal pagrindinį EUROSTAT gyventojų prognozių variantą gyventojų senėjimas iki šio šimtmečio vidurio vyks sparčiais tempais. Tai lems keletas veiksnių. Pirmiausia dėl jau dvidešimt metų išliekančio žemo gimstamumo ir intensyvos jaunimo emigracijos suformuotos amžiaus struktūros prognozuojamu periodu vaikų ir darbingo amžiaus sulaukiančias gyventojų amžiaus grupes sudarys žemam gimstamumui atstovaujanti karta, o senyvo amžiaus – gausios kartos, gimusios dar iki pastarojo gimstamumo kritimo (5 pav.). Be to, gyventojų senėjimą skatins prognozuojama demografinių procesų raida. Nors gyventojų prognozių prielaidos ir numato gimstamumo didėjimą, tačiau gimstamumas ir toliau išliks tokio lygio, kuris nesudarys ne tik demografinės pusiausvyros atkūrimo pagrindo, bet ir toliau formuos negausias vaikų kartas ir lems gyventojų senėjimą „iš apačios“. Be to, numatomas gana spartus mirtingumo mažėjimas bei gyvenimo trukmės ilgėjimas paskatins pagyvenusių ir senų gyventojų gausėjimą ir intensyvins gyventojų senėjimą „iš viršaus“. Dar apie dvidešimt metų numatomos gana didelės neigiamos migracijos neto reikšmės gyventojų amžiaus struktūrą toliau sendins „iš vidurio“ (5 pav.). Pagal EUROSTAT prognozes 2040–2050 m. 60 metų ir vyresni žmonės sudarys daugiau nei trečdajį visų Lietuvos gyventojų, o 65 metų ir vyresni – arti 30 % (2050 m. – 28,5 %) (EUROPOP2013). Tolesnėje perspektyvoje gyventojų senėjimas turėtų „rimti“ ir pagyvenusių žmonių dalis bendrame gyventojų skaičiuje net imti mažėti (5, 6 pav.): pagyvenusių žmonių gretas papildys negausios XX a. paskutiniame dešimtmetyje ir XXI a. pradžioje žemo gimstamumo periodu gimusios kartos.

Apibendrinant galima teigti, kad, nežiūrint gana optimistinių demografinių procesų kaitos prielaidų, taikytų šiame

6 pav. Lietuvos pagyvenusių žmonių (60 m. ir vyresnių bei 65 m. ir vyresnių) dalis bendrame gyventojų skaičiuje 1989–2080 m. %

Šaltinis: EUROPOP2013, žiūrėta 2014 m. rugsėjo 27 d.

EUROSTAT gyventojų prognozių variante, atrodytų, jau sudarančiame pagrindą Lietuvai sugrįžti į demografinio tvatumo būseną, vis dėlto iki šio šimtmečio vidurio spartus demografinis nykimas tęsis. Tik antroje šio šimtmečio pusėje, kai mažiausio gimstamumo periodu (XX a. paskutinio ir XXI a. pirmo dešimtmečio) gimusios kartos sulauks senyvo amžiaus, o priaugančias jaunas kartas sudarys jau aukštesnio gimstamumo kartos, gyventojų amžiaus struktūra artės prie stabiliai populiacijai būdingos formos.

Straipsnis parengtas Lietuvos socialinių tyrimų centre vykdamas mokslinį tyrimą, finansuojamą Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę (Lietuvos Mokslo tarybos projekto Nr. VP1-3.1-SMM-07-K-02-067).

Literatūra

- EUROPOP2013 (2014). Population projections at national level. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/>.
- EUROSTAT (2014). Population. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/>.
- Thevenon O. (2011). Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. *Population and Development Review* 37(1).
- United Nations (2012) World Population Prospects: The 2012 Revision. <http://esa.un.org/wpp/>.

Kas Lietuvoje susilaukia daugiausia vaikų? ◀

Gimstamumo skirtumai pagal tautybę

Domantas Jasilionis, Vlada Stankūnienė, Aiva Jasilionienė

Staugus gimstamumo kritimas, Lietuvoje vykstantis nuo XX a. dešimto dešimtmečio pradžios, pastaruosius du dešimtmečius nuosekliai ir kompleksiskai buvo tiriamas naudojant einamosios demografinės statistikos ir įvairių sociodemografinių atrankinių tyrimų duomenis. Ypač svarų postūmį tiriant Lietuvos gimstamumą leido padaryti Lietuvoje atlikti išsamūs, daugiaplaniai tarptautiniai atrankiniai *Gimstamumo ir šeimos* (1995) bei *Kartų ir lyčių* (2006, 2009) tyrimai. Nors šių tyrimų metu respondentų imtys buvo didelės (nuo 5 000 iki 10 000), tačiau nė vienas iš jų nesudarė galimybės detaliam nagrinėti gimstamumo lygio skirtumų pagal tautybę. Kadangi tautinės mažumos Lietuvoje sudaro palyginti mažą gyventojų dalį, atranki-

nių tyrimų duomenys riboja gimstamumo skirtumų pagal tautybę vertinimus, todėl detalių gimstamumo rodiklių skaičiavimai pagal tautybes yra komplikuoti ir netikslūs. Taikant inovacinį tyrimo metodą, leidžiantį einamosios statistikos gimstamumo duomenis jungti su gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje pirmą kartą buvo galima atlikti gimstamumo pagal tautybę vertinimus. Lietuvoje tai visai nauja informacija, tiksliai ir patikimai parodanti gimstamumo lygio skirtumus pagal pagrindines Lietuvos tautines grupes.

Bandomasis tyrimas buvo atliktas jungiant 2001 m. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo mikroduomenis su surašymo datai artimais gimusiųjų registracijos duomenimis